

Øyvind Østerud

”Fredsforskning” – en kritisk oversikt

”Fredsforskning” er en bestemt strømning innen det bredere studiet av krig og fred. Det er først og fremst navn på et sosialt nettverk i det internasjonale forskersamfunn, og det er snarere et fredspolitisk symbol enn en saksrettet betegnelse.

Fredsforskningsbevegelsen har en forholdsvis sammensatt og mangfoldig fagprofil, og dens skarpeste profiltrekk ligger i bidraget til forståelse av ”krig som sammenbrudd” etter 1945.

Bevegelsens bidrag i faghistorien – blant annet med utstrakt bruk av kvantitativ metodikk – er mindre spesifikt i dag enn i pionertiden sist i 1950- og først i 1960-årene.

Det har lenge foregått en bred forskningsinnsats om krig, fred, sikkerhet og konflikter. Denne forskningen har dels foregått innen en rekke faglige disipliner, dels har den vært av tverr-disiplinær art. Her er en rekke forskjellige perspektiver, tradisjoner, retninger og grunnholdninger i stadig omløp. Denne mangesidige forskningsinnsatsen har funnet sted under ulike navn og betegnelser.

Det normale i forskning og vitenskap er at fagbetegnelser er saksrettede. De fanger inn et studiefelt, et emne, en art problemstillinger, men de er uavhengige av verdiorientering, arbeidsplass, nettverk og spesiell tradisjon. Det er ingenting i veien for at også ”fredsforskning” brukes som en slik saksrettet betegnelse – et navn på forskningen om krigsårsaker, fredsbetingelser og konfliktløsning. Det paradoksale er imidlertid at dette ville være en ganske spesiell språkbruk, svært lite utbredt. ”Fredsforskning” er først og fremst en bestemt fagpolitisk – og fredspolitisk – tradisjon i studiet av krig og fred. Utgangspunktet var fredsbehovet etter annen verdenskrig, og tradisjonen ble direkte stimulert av fredsbevegelsene under den kalde krigen i 1950- og tidlig i 1960-årene. Den var dels knyttet til atomprotestbevegelsen; dels til en kristen fredsidé særlig båret av kvekere; dels til en mer sekulær form for pasifisme. Tradisjonen orienterte seg derfor ut fra et bestemt knippe holdninger og meninger om fredspolitiske spørsmål, selv om det var rom for variasjoner fra land til land: ikke-voldsforsvar, nedrustning, alliansefrihet, nedbygging av maktblokkene, ”det tredje alternativ” mellom øst og vest. Tradisjonen utvidet seg i større bredde i 1960-årene, med et skarpere anti-imperialistisk innslag, med større vekt på den strukturelle vold og det positive fredsbegrep, og med økologibevegelsen som tilleggskorrektiv. En typisk fredsforskermodell av verden ble den nærdemokratiske idyll i økologisk balanse. Verdens elendighet kunne portretteres i kontrast til dette idealet. ”Fredsforskning” var blitt navn på en ideologisk bevegelse, og det var fremfor alt et sosiometrisk begrep – navnet på et sosialt nettverk i det internasjonale forskersamfunn.

På denne bakgrunn er det rimelig å betrakte ”fredsforskning” mer som et symbol enn som en faglig betegnelse. Denne symbolske ladningen har bisarre konsekvenser: noe av forskningen om freden er ”fredsforskning”, andre deler er det ikke; konklusjoner om ensidig nedrustning sømmer seg en ”fredsforsker”, maktbalanseteori gjør det ikke; imperialisme- og avhengighetsteori er fredsforskningsorientert, modernisering-

Øyvind Østerud

”Fredsforskning” – en kritisk oversikt

”Fredsforskning” er en bestemt strømning innen det bredere studiet av krig og fred. Det er først og fremst navn på et sosialt nettverk i det internasjonale forskersamfunn, og det er snarere et fredspolitisk symbol enn en saksrettet betegnelse.

Fredsforskningsbevegelsen har en forholdsvis sammensatt og mangfoldig fagprofil, og dens skarpeste profiltrekk ligger i bidraget til forståelse av ”krig som sammenbrudd” etter 1945.

Bevegelsens bidrag i faghistorien – blant annet med utstrakt bruk av kvantitativ metodikk – er mindre spesifikt i dag enn i pionertiden sist i 1950- og først i 1960-årene.

Det har lenge foregått en bred forskningsinnsats om krig, fred, sikkerhet og konflikter. Denne forskningen har dels foregått innen en rekke faglige disipliner, dels har den vært av tverr-disiplinær art. Her er en rekke forskjellige perspektiver, tradisjoner, retninger og grunnholdninger i stadig omløp. Denne mangesidige forskningsinnsatsen har funnet sted under ulike navn og betegnelser.

Det normale i forskning og vitenskap er at fagbetegnelser er saksrettede. De fanger inn et studiefelt, et emne, en art problemstillinger, men de er uavhengige av verdiorientering, arbeidsplass, nettverk og spesiell tradisjon. Det er ingenting i veien for at også ”fredsforskning” brukes som en slik saksrettet betegnelse – et navn på forskningen om krigsårsaker, fredsbetingelser og konfliktløsning. Det paradoksale er imidlertid at dette ville være en ganske spesiell språkbruk, svært lite utbredt. ”Fredsforskning” er først og fremst en bestemt fagpolitisk – og fredspolitisk – tradisjon i studiet av krig og fred. Utgangspunktet var fredsbehovet etter annen verdenskrig, og tradisjonen ble direkte stimulert av fredsbevegelsene under den kalde krigen i 1950- og tidlig i 1960-årene. Den var dels knyttet til atomprotestbevegelsen; dels til en kristen fredsidé særlig båret av kvekere; dels til en mer sekulær form for pasifisme. Tradisjonen orienterte seg derfor ut fra et bestemt knippe holdninger og meninger om fredspolitiske spørsmål, selv om det var rom for variasjoner fra land til land: ikke-voldsforsvar, nedrustning, alliansefrihet, nedbygging av maktblokkene, ”det tredje alternativ” mellom øst og vest. Tradisjonen utvidet seg i større bredde i 1960-årene, med et skarpere anti-imperialistisk innslag, med større vekt på den strukturelle vold og det positive fredsbegrep, og med økologibevegelsen som tilleggskorrektiv. En typisk fredsforskermodell av verden ble den nærdemokratiske idyll i økologisk balanse. Verdens elendighet kunne portretteres i kontrast til dette idealet. ”Fredsforskning” var blitt navn på en ideologisk bevegelse, og det var fremfor alt et sosiometrisk begrep – navnet på et sosialt nettverk i det internasjonale forskersamfunn.

På denne bakgrunn er det rimelig å betrakte ”fredsforskning” mer som et symbol enn som en faglig betegnelse. Denne symbolske ladningen har bisarre konsekvenser: noe av forskningen om freden er ”fredsforskning”, andre deler er det ikke; konklusjoner om ensidig nedrustning sømmer seg en ”fredsforsker”, maktbalanseteori gjør det ikke; imperialisme- og avhengighetsteori er fredsforskningsorientert, modernisering-

steori er det ikke; en forsker ved et institutt med "fredsforskning" i navnet er fredsforsker, en forsker med et annet dørskilt er det ikke, selv om han driver samme slags prosjekt, osv. Denne situasjonen er trolig unik i forskningens verden. Betegnelsen "fredsforskning" er derfor ordmagi på to plan. Først ved at den utnytter en ugjenomsiktig dobbeltbetydning – både forskningsfelt og bevegelse, både analyse og misjon. Dernest ved at den verdierklæringen som ligger i fredsbegrepet utvides fra freden som mål og klebes til løsninger, virkemidler, fredspolitisk tradisjon. – La oss så bevege oss fra språbruk til substans.

Hvilken faglig profil, som tradisjon og perspektiv, har den institusjonaliserte fredsforskning? Studiet av krig og fred har tilknytning til ideologiske dypstrukturer. La oss grovt plassere retningene gjennom fire velkjente klassifikasjoner.

Eksempel A. Nelson og Olin plasserer i *Why War?* fagretningene gjennom politiske gruppebetegnelser. De skiller mellom "konservativ ideologi og teori", "liberal ideologi og teori" og "radikal ideologi og teori". De "konservative" forklaringene på krig bygger enten på ideer om menneskenatur og biologiske forutsetninger, eller på forestillingen om maktbalanse, om at makt må møtes med mot-makt.

De "liberale" teoriene kan være sosial-psykologiske, som tesen om at krig skyldes aggresjoner som springer ut av frustrasjon, eller om at krigens aggresjonsgrunnlag skyldes oppvekstmiljø, atferdsmodeller og læring. "Liberale" kalles også de funksjonalistiske teoriene om at krig skyldes avstand, kontaktløshet og manglende integrasjon og samhandling.

Det "radikale" perspektivet er først og fremst marxistisk krigsteori, med vekt på klassekonflikt og på imperialistisk rivalisering.

Innen et slikt skjema er fredsforskningstradisjonen i alt overveiende grad en "liberal" tradisjon, med relativt beskjedent "radikalt" innslag, og med markert aversjon mot "konservativ" orientering.

Eksempel B. Kenneth Waltz plasserte i *Man, the State and War* sine "images of war" på ulike forklaringsnivåer. Den første forestillingen er de individorienterte forklaringer, slik innledningen til UNESCOs formålsparagraf forstår det, og slik ideen om "fredspedagogikk" langt på vei forutsetter.

Den andre forestillingen plasserer ansvaret i den enkelte stat, dens regimeform eller andre kjennetegn. Kants idé om den fredelige konstitusjonelle republikk, Mazzinis tillit til nasjonalitetsprinsippet, og den marxistiske teori om sosialismen som fredssystem hører stort sett hjemme her.

Den tredje forestillingen knytter problemet til statssystemets karakter, med anarkiet mellom suverene stater som grunnvilkår. Det sentrale poenget er her illustrert gjennom Rousseaus legende om Hjortejakten, hvor egoistiske løsninger er individuelt rasjonelt men undergravende for det felles beste; i moderne form beskrevet gjennom Fangens Dilemma i spillteorien.

Fredsforskningsbevegelsen deler seg over alle disse grunnforestillingene, hvor mer konvensjonelle disiplinærorienteringer slår igjennom. Antydningvis graviterer psykologer og pedagoger mot den første forestillingen, sosiologer mot den andre, og statsvitere – med internasjonal politik – mot den tredje. Denne disiplinbaserte orientering er imidlertid ikke entydig.

Eksempel C. Krig som fenomen kan forstås på ulike måter, med utgangspunkt i typologier fra Anatol Rapoport og andre. I den clausewitzske strategi-tradisjon er krig en form for videreført politikk. Sjakkspillet er krigføringens grunnmetafor. Denne forståelsen kan være militær og operativ, men den kan også være analytisk, slik spillteori og beslektede tilnærminger forklarer konfliktatferd, krig eller samarbeid.

Krig kan dernest betraktes som et overskridende gjennombrudd mot en fredeligere tilstand siden. Denne fortolkningen har mange varianter: krigen som renselsens vei mot tusenårsriket; krigen som skal gjøre slutt på all krig; krigen som kapitalismens siste krampetrekning og som utsoning av den siste hovedmotsetning; krigen som rettferdig frigjøringskamp på veien mot en mindre konfliktfylt verden; krigen som hellig krig i navn av en høyere visjon. Her er et bredt ideologisk spektrum representert, langs en skala fra det absolutte og overhistoriske til det relative og situasjonsbetingede. Grunnmetaforen er her krigen som drama, krigen som misjon.

Krig kan endelig ses som sammenbrudd for enhver rasjonalitet og enhver meningsfylt samfunnsorden. Dette er Picassos "Guernica" og Tolstoys splintrede krigsvisjon; det er krigen som galskap, som sykdom, som feber, som totalt kollaps – for de krigførende og kanskje for verden som helhet. Våpenutviklingen etter Hiroshima, med kjernefysiske våpen som realitet og symbol, har understøttet denne krigsforståelsen.

Fredsforskningsbevegelsen er en sentral del av den moderne *sammenbrudd*-forståelsen av krig. Den oppsto i symbiose med fredsbevegelsene etter annen verdenskrig, og utviklet en klinisk selvforståelse tilpasset de grunnleggende metaforene: fredsforskeren som verdenssamfunnets lege, psykiater og terapeut, med et rollevalg hvor forskeren avvekslende opptrer som fredsbevegelsens intellektuelle og som eksperten som hvisker kurfyrsten et fornuftsens ord i øret. I 1960-årene ga strømninger av anti-imperialisme og frigjøringskrig fredsforskerbevegelsen et innslag av gjennombruddsfilosofi, mens den strategiske krigsforståelse nok har stått bevegelsen fjernest.

Eksempel D. Selve den internasjonale orden – relativ stabilitet i en situasjon med usikkerhet og potensiell krig mellom suverene stater – kan forklares i ulike teoretiske baner. Den 'realistiske' tradisjon betrakter orden som en pålagt tilstand, fremtvunget gjennom hegemoni eller gjennom balansert mot-makt. Her er styrkeforhold under anarki-betingelsen avgjørende.

Den 'internasjonalistiske' tradisjon oppfatter orden som en spontan konsekvens av regler, normer, institusjoner og mellomstatlig integrasjon; det internasjonale system er et *samfunn* i normativ og sosiologisk forstand, som Hugo Grotius opprinnelig forsto det.

En rasjonalistisk, eller ny-realistisk, tilnærming oppfatter orden som et forhandlingsutfall, med partiell enighet på grunnlag av strategisk samhandling. Her oppstår internasjonale "regimer" som uttrykk for omforent fellesnytte.

Internasjonal orden kan endelig oppfattes som et mulig resultat av ensartede politiske systemer, likeartede prinsipper for legitimt styresett. Dette var en del av Kants tanke i *Zum Ewigen Frieden*; det var – med andre politiske fortegn – et grunnlag for Den hellige Allianses gjensidige forsvar for det monarkistiske prinsipp; det var et ledd i Mazzinis og senere Woodrow Wilsons ideer om nasjonalitetsprinsipper som fredsbeatingelse; og det var sentralt i Marx forestilling om krigen som mekanisme i de før-sosialistiske produksjonsmåtenes utviklingsgang.

Fredsforskningsbevegelsen har her hatt sin hovedstrøm innen den internasjonale tilnærming, med ulike varianter av sosiologisk integrasjonsteori og idealistisk folkerettslære. Den realistiske skole har stått "fredsforskningen" fjernest – både den Hobbesianske realisme med vekt på anarkibetingelsen, og den Morgenthause realisme med vekt på maktmotivet som drivkraft.

Denne skissen antyder at fredsforskningsbevegelsen har en bestemt fagprofil i studiet av krig, fred og internasjonal politikk, men den viser også to ting til: denne fagprofilen er relativt sammensatt og mangfoldig, og de faglige tilnærmingene er knapt på noe punkt eksklusive for "fredsforskningen". Det er fortsatt all grunn til å opprettholde konklusjonen fra første del av denne fremstillingen: "fredsforskning" er i større grad en sosiometrisk enn en faglig betegnelse, samtidig som bevegelsen har en faglig-ideologisk tendens.

I mer faghistorisk sammenheng ga fredsforskningstradisjonen identifiserbare bidrag. Den spilte noe av en pionerrolle for bruk av statistikk og kvantitative metoder i studiet av internasjonale forhold, i opposisjon til mer diplomatisk-historiske retninger. Denne hadde også et tverrfaglig og flerfaglig og transfaglig perspektiv, selv om dette perspektivet ofte var synligere i programformuleringene enn i de faktiske forskningsarbeidene. I dag har begge disse bidragene først og fremst historisk interesse. "Fredsforskningen" er mindre rendyrket kvantitativ, mens kvantitative metoder også har spredd seg til helt andre tradisjoner, og finnes mest programmatisk innen den amerikanske peace-science-skolen. Det tverrfaglige perspektivet har utvidet og beriket en rekke arbeider og prosjekter innenfor de tradisjonelle universitetsdisiplinene, mens det i noen sammenhenger er blitt et alibi for engasjert amatørforskning og manglende profesjonell skoleing. Argumentene for en særskilt "fredsforskning" er i dag atskillig svakere enn de var for en generasjon siden. De argumentene som gjenstår er av symbolsk og ideologisk og sosiometrisk art, men de er ikke særskilt faglige.

Litteratur

- Nelson Keith L., and Spencer C. Olin, Jr. (1979). *Why War? Ideology Theory, and History*, Berkeley: University of California Press.
- Waltz, Kenneth N. (1959). *Man, the State, and War*, New York: Columbia University Press.
- Anatol Rapoport (1968). "Introduction", in Clausewitz, *On War*, Penguin edition.
- Østerud, Øyvind, (red.) (1984). *Den truede freden*, Oslo: Universitetsforlaget

Fredsforskningsbevegelsen har her hatt sin hovedstrøm innen den internasjonale tilnærming, med ulike varianter av sosiologisk integrasjonsteori og idealistisk folkerettslære. Den realistiske skole har stått "fredsforskningen" fjernest – både den Hobbesianske realisme med vekt på anarkibetingelsen, og den Morgenthause realisme med vekt på maktmotivet som drivkraft.

Denne skissen antyder at fredsforskningsbevegelsen har en bestemt fagprofil i studiet av krig, fred og internasjonal politikk, men den viser også to ting til: denne fagprofilen er relativt sammensatt og mangfoldig, og de faglige tilnærmingene er knapt på noe punkt eksklusive for "fredsforskningen". Det er fortsatt all grunn til å opprettholde konklusjonen fra første del av denne fremstillingen: "fredsforskning" er i større grad en sosiometrisk enn en faglig betegnelse, samtidig som bevegelsen har en faglig-ideologisk tendens.

I mer faghistorisk sammenheng ga fredsforskningstradisjonen identifiserbare bidrag. Den spilte noe av en pionerrolle for bruk av statistikk og kvantitative metoder i studiet av internasjonale forhold, i opposisjon til mer diplomatisk-historiske retninger. Denne hadde også et tverrfaglig og flerfaglig og transfaglig perspektiv, selv om dette perspektivet ofte var synligere i programformuleringene enn i de faktiske forskningsarbeidene. I dag har begge disse bidragene først og fremst historisk interesse. "Fredsforskningen" er mindre rendyrket kvantitativ, mens kvantitative metoder også har spredd seg til helt andre tradisjoner, og finnes mest programmatisk innen den amerikanske peace-science-skolen. Det tverrfaglige perspektivet har utvidet og beriket en rekke arbeider og prosjekter innenfor de tradisjonelle universitetsdisiplinene, mens det i noen sammenhenger er blitt et alibi for engasjert amatørforskning og manglende profesjonell skoleing. Argumentene for en særskilt "fredsforskning" er i dag atskillig svakere enn de var for en generasjon siden. De argumentene som gjenstår er av symbolsk og ideologisk og sosiometrisk art, men de er ikke særskilt faglige.

Litteratur

- Nelson Keith L., and Spencer C. Olin, Jr. (1979). *Why War? Ideology Theory, and History*, Berkeley: University of California Press.
- Waltz, Kenneth N. (1959). *Man, the State, and War*, New York: Columbia University Press.
- Anatol Rapoport (1968). "Introduction", in Clausewitz, *On War*, Penguin edition.
- Østerud, Øyvind, (red.) (1984). *Den truede freden*, Oslo: Universitetsforlaget